

Yeşil Teknik

Cenk Durmuşkahya
cdkahya@hotmail.com

Müzisyen Bitkiler

İnsanoğlu var olduğu günden beri çeşitli amaçlar doğrultusunda kendi sesini kullandı, ancak bir süre sonra kendi sesi yetersiz kalınca ses çıkarabilecek doğal malzemeler aramaya koyuldu. Bunun için atalarımız kimi zaman taşları, kim zaman içi boş olan çeşitli hayvan boynuzlarını ve son olarak da ses çıkarma özelliği bulunan bitkileri keşfettiler. Bu ay sizlere çevremizde sıkça gördüğümüz ve ses çıkaran bitkileri tanıtacağız.

Sesimiz olmasaydı ya da sesimizi kullanmayı bilmeseydik herhalde yaşamamız çok zor olurdu. Çünkü ne telefonla konuşabiliydik ne de radyo dinleyebildik. Bu nedenle Sesler yaşamımızda çok önemli bir yer tutuyor. Çevremizde doğal ve doğal olmayan sesler var. Doğal sesler, canlılar tarafından üretilen ya da rüzgar, deniz gibi cansız varlıkların devinimi sonucunda çıkan sesler. Doğal olamayan seslerse insanoğlu tarafından çeşitli uğraşlar sonucunda ortaya çıkarılan sesler. Örneğin müzik, doğal olmayan bir ses.

Çevremizde ses çıkarmak için çok değişik yeşil teknikler bulunuyor. Örneğin, elinizi koltukaltınıza koyup kolunuzu açıp kapayarak ya da parmaklarınızı kütürdeterek ses çıkarabilirsiniz. Ancak çıkardığınız sesin anlamlı ve melodik olabilmesi için çıkan sesin kontrol edilebiliyor olması gerekiyor. İnsanlar da binlerce yıldan beri yaptıkları gözlemler sonucunda ses veren bitkileri ve hayvan parçalarını keşfedip kullanarak çeşitli müzik aletlerini ürettir.

Müzik tarihine bakıldığında hayvanlardan elde edilen müzik aletlerinin keşfi, ses veren bitkilerin keşfinden daha eskiye dayanıyor. Örneğin, ilk müzik aletleri kemik ve boynuzlardan yapılıyordu. Orta Asya ve Eski Mısır'da yapılan arkeolojik çalışmalarda, MÖ 3000-4000 yıllarına ait kazı alanlarında kemik ve boynuzdan yapılmış ilkel düdükler ortaya çıkarıldı. Bu tip çalgılar yakın zamana kadar hem haberleşmek hem de müzik üretmek için kullanılıyordu. Kemik ve boynuzdan sonra çeşitli kıllar da özellikle telli çalgıların yapımında kullanılmaya başlandı.

Bitkiler âlemine gelince, bitkilerin hepsi, biçim ve yapı bakımından ses çıkarmaya uygun değil. Bir bitkinin ses çıkarmaya uygun olması için ya ortasında hava akımının geçmesi için bir boşluk olması gerekiyor ya da ses dalgalarını iyi iletebileceği özel bir anatomik yapıya sahip olması gerekiyor. Doğada bu bakımdan en şanlı bitkinin kamış olduğu biliniyor. Bilimsel adı *Phragmites australis* olan bu bitkiye birçok yörede "kargı"

ya da "saz" adları da veriliyor. "Saz" adı onun ses çıkarma özelliğini betimliyor. Çünkü dilimizde "saz" sözcüğü müzik aletlerine verilen genel bir ad.

Kamış, kargı ya da diğer adıyla saz, boyu 4 metreye kadar uzayabilen yumrulu ve çok yıllık bir bitki. Genellikle su kenarlarında büyüyen bu bitkinin yaprakları 1-3 cm genişliğinde ve 10-40 cm boyunda olabilirken, içi boş olan gövdesi 0,5-1,5 cm çapında oluyor. Rüzgârla sallandığında doğal olarak da ses çıkaran bu bitkinin gövdesinde boşluk olması nedeniyle, işlendiğinde de oldukça yüksek düzeyde ses çıkarabiliyor.

Doğanın en sesli bitkisi olan kamış, sahip olduğu anatomik yapıyla ses çıkarmaya çok uygun. Gövdesinin ortasında bulunan doğal boşluk nedeniyle çoğu kez insan gırtlığına benzetilen bu bitki hafif olması, hızlı büyümesi, kolay işlenilmesi ve bol bulunması nedeniyle birçok müzik aletinin yapımında kullanılıyor.

Kamıştan yapılan ilk müzik aletinin kaval olduğu kabul

ediliyor. Kaval sözcüğü, içi boş anlamına gelen "kav" sözcüğünden türetilmiş. Kamışın da içi boş olması ve bu aletin yapımında kullanılması bu görüşü destekliyor. Yaklaşık 5000 yıllık bir geçmişe sahip kavalların günümüzde çok fazla çeşidi var. Ancak önce kemikten, sonra da kamıştan yapılan kavalların 2 ya da 3 deliği bulunuyordu. İlkçağlarda düdük gibi yalnızca tek bir ses çıkaran kavalların delik sayısı zaman içinde artırılarak ses renginde ve nota yapısında da gelişmeler kaydedildi. Günümüzde çok farklı sesler çıkarabilen kavallarda 8 delik bulunuyor.

Önceleri kaval yapımında yalnızca kamış kullanılırken günümüzde teknolojinin gelişmesi, tor-na ve matkapların yaygınlaşmasıyla bugün birçok bitkiden kaval yapmak mümkün. Günümüz-

de kaliteli bir ses elde etmek için en çok erik, kayısı, kızılçık, armut gibi odunu yumuşak olan meyve ağaçlarından kaval yapılıyor. Bu ağaçların bulunmadığı bazı yörelerdeyse odunu sert olan zeytin, şimşir ve ardıc gibi ağaçlar da kullanılabilir. Ancak odunu yumuşak olan ağaçlardan yapılan kavalın sesi daha yumuşak ve daha gür oluyor.

Kavaldan daha sonra ortaya çıkan, ancak daha küçük bir coğrafyada kullanılan "mey" ise erik, zerdali, kayısı, gül ve ceviz ağaçlarından yapılıyor. Genel olarak zurnanın atası olarak kabul edilen ve çok içli bir ses çıkaran mey, "balaban" olarak da biliniyor. Bu alete balaban adının verilmesinin nedeni de, sesinin yırtıcı bir kuş olan balabanın sesine benzetilmesi.

Ses veren bitkilerden yapılan bir diğer önemli çalgı da zurna. İlk önceleri ağaç kabuklarından hazırlanan borudan yapılan zurnalar günümüzde bakır ve pirinç levhalardan yapılıyor. Antalya Tekke yöresinde kullanılan ve nefesli çalgıların en küçüklerinden olan sipsi de bir çeşit ince kamıştan yapılıyor. Kalınlığı 4-5 mm, boyu 20 cm kadar olan sipsilerin 6 ya da 7 deliği bulunuyor ve boyuna göre oldukça gür bir ses çıkarıyor.

Kamıştan yapılan nefesli çalgıların belki de en önemlisi, ney. Günümüzde de kamıştan yapılmaya devam eden bu Mezopotamya çalgısının adı, Sümerce kamış anlamına gelen "na - nay" sözcüğünden geliyor. MÖ 3000 yıllarında icat edilen bu çalgı 5000 yıldan beri kamıştan yapılıyor. Mezopotamya'da ortaya çıktıktan sonra Orta Asya'ya, İslamiyetin yayılmasıyla da Anadolu'ya ulaşıyor. Ney, çıkardığı buğulu sesiyle insan sesine en yakın ses olarak kabul ediliyor ve bu nedenle Tasavvuf müziğinde önemli bir yer tutuyor.

Günümüzde en kaliteli neyler, Hatay'ın Samandağı ilçesinde ve Suriye'de yetişen kamışlardan yapılıyor. Aralık ve Ocak aylarında kesilen kamışlar demetler halinde bağlanarak gölge bir yerde dik bir şekilde asılıyor ve yaklaşık bir yıl kurutulmaya bırakılıyorlar. Daha sonra kurumuş kamışlar kabuklarından ve budaklarından ayrılıyor. Eğri olan kamışlar su buharına tutularak düzeltiliyor ve istenilen uzunlukta kesilip üzerine delikler açılarak ney haline getiriliyorlar.

Eğer vaktiniz varsa siz de sulak alanlarda ya da deniz kenarlarında yetişen kamışlardan ya da diğer müzisyen bitkilerden kendinize uygun bir müzik aletini yapabilir ve boş vakitlerinizi değerlendirebilirsiniz.

